

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Lieder der Lappen, gesammelt von O. D o n n e r. Helsingfors 1876.
164 lap.

Az 1874 év nyarán Donner, finn nyelvész, meglátogatta a Sorsele-ben (Svédország északi részén) élő nyolczvan éves Fjellner András vak lelkipásztort, hogy tőle lapp dalokat gyűjtsön. Látogatásának szép eredménye lett. A lappok világtalan Homérja két nagyobb s két kisebb terjedelmű, a mythikus korszakba visszanyúló epikus költeményt s több dalt mondott neki tollba. Ezek képezik a jelen gyűjtemény fő díszét, melyhez még Scheffer, Gottlund, Laestadius, Grönlund, Castrén és Fellman följegyzései és közlései járúlnak.

Donner gyűjteménye két szempontból is beces: az irodalomtörténet és a nyelvészet szempontjából. Mind a kettő egyaránt kiszedheti belőle a magáét. Amazt érdekelni fogja a kezdetleges műveltség fokán álló népnek elbeszélő és lantos költeményeiben nyilatkozó gondolkodása módja és újra megerősítve találja azon tapasztalatát, hogy a népköltés alapján mindenütt ugyanazon forrásból merít; emennek érdeklődését pedig az itt található nyelvnek a többi nyelvjárástól eltérő alakja fogja felkölteni.

Donner e dalok közlésénél nem annyira a nyelvészeket, mint a nagy közönséget tartotta szem előtt, melynek eddig a lappok költéséről csekély vagy épen semmi tudomása se volt. Erre vall az is, hogy hatvan lapnyi bevezetésében csak irodalom-történeti szempontból fontos dolgokra terjeszkedik ki; hogy ott csak az eddig közzétett lapp dalokról, a lapp népköltés fajairól, a költemények versmértékéről és régiségéről szól, nyelvészeti fontosságukról azonban egy szóval sem emlékezik meg. A nyelvész, a kit első sorban maga a nyelv érdekel, ezt természetesen csak sajnálhatja. Pedig Donnernek ennyi vesződése után nem lehet volna

nehéz a nyelvészeket is kielégíteni. Csak egy kis szótárt kellett volna a gyűjteményhez csatolnia, melyben az előforduló szók mind megvolnának, és akkor a nyelvészeknek se volna miért panaszkodniok. A fordítás, bár mennyire szószerinti is, a szótárt nem pótolhatja.

Evvel az utóbbi megjegyzéssel nem akarom azonban sem Donnernek érdemét, sem a gyűjtemény becsét kisebbíteni. Becses ez így is, mert Budenznek az 1874-ben Budapesten járt malái lappoktól gyűjtött szövegein kívül, ez az egyedüli gyűjtemény, mely a svéd-lapp élő kiejtést híven visszatükrözi; másik főérdeme pedig az, hogy nem fordított, hanem eredeti szöveget nyújt. Az eddig közlött svéd-lapp szövegek ugyanis mind fordított káték, imádságos könyvek, zsoltárok (és egyéb szentírásbeliak) voltak, melyek svéd helyesírással leírva, nem tüntették föl eléggé pontosan a kiejtést (jelesen nem a magánhangzók hosszúságát, rövidségét); aztán meg a mondatfűzés, a szórend is igen gyakran azé a nyelvészé volt, a melyből, nem pedig azé, a melyre fordítottak.

A Nyelvtud. Közleményekben e gyűjtemény nyelvi sajátságainak kiemelése volna tulajdonképen csak helyén, de azért nem lesz fölösleges, ha addig is, míg az egészzet más helyen irodalmi szempontból bővebben ismertethetem, itt legalább az epikus költemények tartalmát elmondom. Svéd-lapp nyelvjárásban írt epikus költemény négy van benne: 1. *Päiven pärne'* (a nap fiai); 2. *Piššan Paššan pardne* (Pišša Pašša fia); 3. *Päive neita* (naphajadon); 4. *Kassa müödda* (vastag bundás).

Az elsőben a Kalla fiú hall egy országról az éjszakcsillag mögött, hol még a kö is aranyból, ezüsből van; hajóra ül és három év múlva elér az óriás lakta partra. A *jehtan* (óriás) leánya ott ruhát mos, és mindjárt megszereti a nap fiát. Az öreg *jehtan*, miután előbb birokra ment a nap fiával, neki adja a leányát. Hajóra ülnek és gyorsan elvitorláznak sok arannyal, ezüsttel megpakodva. Az óriás leánya azonkívül varázskulcsot, s három ládat, kéket, pirosat és fehéret visz magával, továbbá három csomót. Haza jönnek a *jehtan* fiai a halászatról, nem találják otthon testvérüket és üzőbe veszik a nap fia hajóját. Az óriás leánya föloldja a három csomót és mindannyiszor hatalmas zivatar támad, mely a testvéreket visszatartja, őket pedig előre hajtja. Végre megmenekednek és tőlük származnak a nap fiai a Kalla fiak.

A Pišša-Pašša fia nem ily gazdag meséjű. Pišša napkeleti fejedelem elveszi Passát, az éjszaki falvak fejének a leányát; de jön a stálu (óriás), megöli Piššát, elveszi kincsét, magával viszi nyáját. Teherben maradt özvegye a nyájnak egy kis részével elmenekül és fiat szül. Midőn ez megnő, kényszeríti az anyját, a ki fia életéért aggódik, hogy mondja meg neki, ki volt az atyja és hová lett. Midőn megtudja, elmegy, kihívja az óriást párbajra és legyőzi, aztán újra elfoglalja atyja kincseit. A párbaj elbeszélése tölti be a költemény legnagyobb részét.

A *Päive neita*-ban egy lusta ember meglátja egy szirten a nap leányát ülni. Csendesesen oda lopózik és átkarolja. A naphajadon hatalmába adja magát és azt mondja neki, hogy csak menjen utána és hajtsa a nyáját, de akármit hall, ne nézzen hátra. Az ember azonban kétszer is hátranéz és a rényájnak először a felét, aztán a derekát vesztí el. Kunyhót építenek és a naphajadon figyelmezteti, hogy jól befördjön mindent. Egy hasadék maradt, azon reggel besütött a nap, erre eltűnt a naphajadon, a nyájnak megmaradt része pedig kővé vált.

A negyedik költeményben gyermekek játszanak, melyeket a *stálu* meg akar enni és csapdát állít föl, hogy megfogja őket. Az öreg lapp ember észreveszi a szándokát, ráveszi vastag bundáját és belefekszik a medvefogóba. A stálu medvének hiszi, haza viszi és fölteszi a füstre; azt hiszi, hogy meghalt. Egyszerre csak észreveszi az óriás, hogy elevenedik és beküldi az egyik fiát a bárdért, de a lapp ember agyonüti; beküldi a másikat, azt is megöli, végre magát az öreg stálut is. Az óriás vak felesége hazajön, összeszedi férje és gyermekei húsát, megfőzi és megeszi, mert azt hiszi, másnak a húsa. A lapp ember az ajtó sarkában fölfedezi az asszony szemét és megsüti. Így pusztúl el a stálu család.

Valamint irodalmi, úgy nyelvészeti szempontból is e négy epikus költemény a legfontosabb a gyűjteményben, mert svéd-lapp nyelven van közölve, tehát azon a nyelvjáráson, melyből eddig nagyon kevés eredeti közleményünk volt. Ugyanezt a dialectust találjuk még a 7. 8. 9. 10—15. 17—23. számú költeményekben is, de ezek sem terjedelemre, sem hangtani, sem alaktani sajátosságokra nézve nem mérkőzhetnek az előbbiekkal. A 17—21. sz. dalok kiejtés szerint sincsenek leírva, a 10—16 számúak pedig egy ötven éves kézirat nyomán sok érthetetlen szóval és kifejezéssel vannak

mai kiejtés szerint közölve. Castrén szövege (24. szám) hangtani-
lag inkább a svéd-, nyelvtani alakjaira nézve pedig a finnmarki
lappot tünteti föl. Az 5 b). 16. 25—31. számú költemények szin-
tén finnmarki lapp nyelven, még pedig ucjoki dialectusban van-
nak közölve.

A svéd-lapp nyelvjárás leginkább abban különbözik a finn-
markitól, hogy szó elején a keményebb hangokat szezeti (*g* helyett
k, *d* h. *t* stb.), nem ismer mássalhangzóerősbulést és gyöngülést
olyan értelemben mint a finnmarki, nyelvtani alakjai pedig sok
tekintetben teljesebbek; például a névragozásban a genitivus-,
accusativus- és inessivusra külön ragja van, míg amott hiányzik. —
Donner szövegei nemcsak a lpF., hanem az eddig közlött lpS.
szövegektől is különböznek. E különbségek hang- és alaktaniak
s Lindahl szavaival és paradigmáival összehasonlítva a következő
főbb eltéréseket találjuk: I. A hangtanban majdnem általános,
hogy a szóközépi *d*, *dd* keményebb *ð*, *ðð*-ra, a *t* pedig gyakran
lágabb *d*, *ð*-ra változik, pl. *tauða*, L. *teudo*: mas, sexus masculi-
nus; *edne*, L. *edne*: mater, *tudno*, L. *tudno*: dolium, tonna || *šað-
ðet*, L. *šaddet*: fieri, *täððet*, L. *täddet*: deprimere; *maððer*, L.
madder: ortus, stirps || *velledet*, L. *velletet*: recubare; *stuorudet*,
L. *stuoretet*: majorem reddere; *keðkam*, L. *kätkem*: bölcső; a ket-
tős *tt*, *kk*, *pp*, *čč* rendszeren *ht*, *hk*, *hp*, *hč*-vel váltakozik, pl. *rohtu* L.
rottu | *patertahtet*, L. *patertattet*: subducere | *čalmetahtet*, L. *čalme-
tattet*: coccoecare | *kahpahahtet*, L. *kappet*: salire | *cahke*, L. *cakke*:
caput hominis aut bestiae | *kahčatet*, L. *kaččetet* leeíteni. Lindahl
magánhangzóit is nagyon elváltozott alakban találjuk meg néha
Donner szövegeiben, itt azonban, a többit mellözve, csak azt az
egyet említjük meg, hogy a szóvégi *o* mindig mélyeb *u*-ra változik,
pl. *poddus*, L. *poddos*: dispersus, *pāru*, L. *paro*: unda, *mānu*, L.
mano: hold, *stālu*, L. *stālo*: óriás.

II. E hangtani sajátságoknál sokkal fontosabb a ragozás
egyes alakjainak eltérése. Nem szándékom itt mind felsorolni, csak
a föltünőbbeket jegyzem egyelőre ide; ugysis bővebben fogom őket
tárgyalni most készülő svéd-lapp nyelvtanomban. Az eddig közlött
svéd-lapp textusok az egyes-számi accusativusnak csak egy alakját
ismerik, a *b*-t. Donner szövegeiben megtaláljuk ennek eredetibb
m alakját, és ez *m*-nek *n* és *v* változatát is. D. megjegyzése szerint
a *b* a herjedali, az *m* a többi déli, az *n* pedig az éjszakibb svéd

lappságban használatos. — A birtokos ragozásnál a teljesebb alakot tüntetik föl: *ahčasamma*: atyámnak P. 50, *allasamma* magamnak P. 51., *eðnasam* anyámnak, anyámhoz P. 81., *ahčasasam puorrasasam* atyámnak a jónak P. 78. (v. ö. Lindahl egy sz. allativus: *aččasam*); *velljaiðamma* testvéreimnek P. 52. (v. ö. Lind. plur. all. *aččitan*). — Különösen figyelemre méltó a birtokos-ragozásban a dualis, melyet Lindahl nem ismer. Donnernál is csak pár példában találjuk és pedig csak egy esetben, az accusativusban. Ilyen dualis 1. személye van ezekben: *varrastēmen* vérünket (tkp. kettőnk vérét) P. 74., *vaimuiðemen* kettőnk szíveit P. 75., *vaiðeiðemen* kettőnk bajait P. 76., *vúoluiðemen* kettőnk v. egymás örömeit. A dual. második személyre nem találunk példát, a 3. sz. acc.-a megvan azonban ebben a szóban: *mālidaskan* a kettő vérét P. 104. — Az igeragozásnál először is föltűnő a praesens első személyében az ered. *m, b* helyett, pl. *ohtsom* keresek P. 60., *sarnum* mondok P. 79.; továbbá az egy. sz. 3. személyében a hosszú végvocalis, mint *luotā* elereszt P. 21., *pessā* mos P. 41. Ilyen hosszú véghangzót találunk a praet. egy. 3. személyében is, pl. *maštī* kevert P. 57., *rohtī* megfogta P. 98., *koddī* megölte Pp. 44. — A praes. dual. 3. sz. teljesebb mint Lindahlnál: *mozuban* ketten fölforgatnak K. 37., *jorruhtuban*: ketten kitépnek K. 38. (v. ö. Lind. *soi eceba*). Különös imperativus alakok: *maštaiðemen* keverjük ketten P. 74 (dual. 1. sz. — v. ö. L. *econ*), *koččubete* hívjátok Pp. 70., *vazzebet* menjetek Pp. 61., *jüttebet* mondjátok Pp. 61., *cegget* erigite Pp. 82. (Lind. csak ilyen alakokat ismer *ecot, ecet*)¹⁾

Mint e rövid bemutatásból is láthatjuk, Donner gyűjteménye nyelvészeti szempontból is rendkívül becses; nemcsak az teszi fontossá, hogy újabb eredeti szövegeket kaptunk benne, hanem hogy e szövegekben olyan alakokra is akadtunk, melyek részint egészen újak, részint teljesebbek a Lindahléinál és nem egy nyelvi jelenségnek megvilágítására szolgálhatnak.

HALÁSZ IGNÁCZ.

¹⁾ P. = *Päiven pärné*; Pp. = *Pišsan Paššan pardne*; K. = *Kassa muõdda*. A versek kezdő betűi mellett levő számok a verssorokat jelentik.